

НОВА ЧИТАЊА СРПСКИХ ПИСАЦА 20. ВЕКА –
УЗ ТРИНАЕСТО КОЛО (2022) АНТОЛОГИЈСКЕ ЕДИЦИЈЕ
ДЕСЕТ ВЕКОВА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ИЗДАВАЧКОГ ЦЕНТРА МАТИЦЕ СРПСКЕ

СЛАВКО ГОРДИЋ

**НОВА ЧИТАЊА АЛЕКСЕ ШАНТИЋА,
МИЛЕТЕ ЈАКШИЋА, СИМЕ ПАНДУРОВИЋА,
МИЛАНА РАКИЋА, СТАНИСЛАВА КРАКОВА,
БРАНИМИРА ЋОСИЋА И МИРОСЛАВА
ПОПОВИЋА**

Књигу *Алекса Шантић*, објављену у XIII колу (књ. 123) Анто­логијске едиције *Десет векова српске књижевности*, приредила је Катарина Вучић у пуном сагласју с пропозицијама ове едиције. После студиозног предговора („Пустињак мостарски”), следи избор из песникове лирике (133 песме, што је нешто више од петине Шантићевог поетског опуса), те две „драмске слике” (*Под мајлом* и *Хасанајиница*) и избор из ауторове преписке (34 писма, махом бирана као поетичка, али каткад и егзистенцијална сведочанства о песниковом животу и стваралаштву). После *Хронолоије*, *Селективне библиографије* и *Речника мање јознајних речи и израза*, читамо исцрпне колико и сврсисходне *Приређивачке најомене*. Из големе литературе, у деоници *О Шантићу*, приређивачица је привилеговала одломке из критичких текстова Пере Слијепчевића, Јована Дучића и Рајка Петрова Нога.

У шест сегмената свога предговора, чији наслови („Шантић као модерни класик и класик модерне”, „Рецепција – песник кога су хвалили манама”, „Заветни песник”, „Интимна лирика – песник

који је остао веран ономе што је изгубио”, „Шантићеви црни бисери” и „Драмска дела, наративна проза и преводи”) упућују на монографску целовитост интерпретативног приступа, Катарина Вучић – у непрестаном дијалогско-полемичком дослуху с бројним досадашњим тумачењима и оценама – с посебном убедљивошћу и истанчаношћу наглашава мањкавост свих читања, старих и нових, која су „лишена осећања традиције и свести о Шантићу као носиоцу наших архетипских и заветних симбола”. С њеним увидима срећно кореспондирају есејистичка виђења тројице поменутих аутора – од којих први (Слијепчевић) посебно акцентује Шантићево благорође и апостолску ревност, други (Дучић) његово „чисто и детиње срце”, а трећи (Ного) трагичку боју његовог гласа, „којим је бугарио на развалинама патријархалне културе”.

*

Значајни ствараоци, превасходно песници, Милета Јакшић (1869–1935) и Сима Пандуровић (1883–1960) с ваљаним разлогом налазе своје место у Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности* (књ. 124). Приређивачи су настојали да, са данашњег становишта, укажу како на њихов књижевно-историјски значај тако и на апсолутније схваћену, непролазну естетску вредност појединих њихових творевина.

*

У предговору насловљеном као „Случај Милете Јакшића” Зорица Хаџић оцртава критичко-интерпретативни лук читања и тумачења Јакшићевог стваралаштва с краја XIX века до нашег времена – од сурове негације Љубомира Недића, која ће песнику безмало засвагда утиснути печат својеврсне „песничке Пепељуге”, преко неколико млаких рехабилитација, до утемељених савремених превредновања (Драгиша Витошевић, Светлана Велмар Јанковић и Бошко Петровић), која убедљиво показују самосвојност и вредност доброг дела Милетине поезије и прозе. Зорица Хаџић, мирно колико и одлучно, развјава тврдокорне стереотипе и заблуде које су дуго подгреване у поимању личности и животног пута песника који је неосновано третиран као стваралачки инертан, пасиван, провинцијалан и анахрон дух, без амбиција и слуха за токове модерног, општег и књижевног времена. Њен избор из Јакшићеве поезије, од близу стотину песама, и наративне прозе, заступљене са пет приповедака, потврђује тезе из њеног предговора, по којима је Милета најбољи кад је „тешко ухватљив, безвремен,

посредан...” у песмама с доминантним мотивима ноћи, смрти, Бога и природе, док му је проза, о којој се мало зна, „преплет фантастике, фолклора, факта и фикције”, те отуд „модерна и тематски разнородна”.

Деоница *О Јакшићу* садржи функционално биране прилоге Миливоја Ненина („Дубока збиља огромне тишине”) и Светлане Велмар Јанковић („Милета Јакшић, приповедач”). У дијалогски и полемички усмереном и интонираном огледу Ненин расветљава велики број мањих и опсежнијих, знаних и заборављених осврта на Милетину личност и дело, одрешито инсистирајући на своме кључном увиду о песнику који не наставља Војислава Илића, како се најчешће тврди него наговештава Владислава Петковића Диса, посебно опсесивним и дубоким доживљајем *ишине*, у чему је остао ненадмашен. Светлана Велмар Јанковић пак највише изненађује откривалачким, смелим тврдњама о „природи дара” Дучићевог и Јакшићевог, „који, по свој прилици, није био већи код првога него код другог”. Значајна списатељица убедљиво оповргава уврежену предрасуду о духовној чамотињи сеоског пароха, откривајући (на трагу ауторових бележница) које је све језике учио и које велике светске писце читао.

*

Да Сима Пандуровић није био „од оних трошних дневних величина” не само у песничком стваралаштву већ и на плану есејистике, књижевнокритичког и теоријског рада, као и преводилаштва, уредничког и антологичарског посла, подсећа нас у уводним реченицама свога предговора („Природа уметничког стварања Симе Пандуровића”) Сања Париповић Крчмар. Она потом указује на главни ток критичке рецепције његовог дела на растојању од Скерлића, Андрића, Велимира Живојиновића и Ксеније Атанасијевић, преко Радомира Константиновића и Зорана Гавриловића, до Новице Петковића и Мирослава Егерића, те на тежишне тачке тих тумачења – Симину блискост са Дисом, удео ружног и гротескног у његовој поетици, као и њен наговештај експресионистичких усмерења у нашем песништву. Уз све разлике у тумачењима Пандуровићеве експлицитне и имплицитне поетике, претеже уверење „да је сједињење свести и емоције, мисаоности и визије у његовој поезији носило печат особености и аутентичне вредности”. У овом предговору нашли су место и најновија, свежа опажања научноистраживачких посленика, посебно она о Пандуровићевом лексичком репертоару, где први пут у нашој поезији налазимо научну и стручну терминологију у функцији „лексичког онеобичавања поезије”.

У овом избору Пандуровићево дело је представљено поезијом, где су међу осамдесет песама нашле место и оне, знане нам, антологијске, из круга интимне инспирације („Светковина”, „Бисерне очи” и „Везе”), као и оне из жанровско-поетичке рубрике тзв. колективних осећања („Београд у ропству” и „Родна грудa”), те ауторовим текстовима с естетичко-поетичком и књижевнокритичком тематиком („Интегрална поезија”, „О књижевној критици” и „Dis”).

После *Хронолоије, Селективне библиографије* (са 67 одредница) и исцрпне *Приређивачке најомене* (у којој су, између осталог, образложена извесна одступања од песникове „тестаментарне концепције”), у деоници *О Пандуровићу* читамо целовито представљен оглед Исидоре Секулић „Једна мисао у једној песми Симе Пандуровића” и одломак из студије Новице Петковића „Увод у проучавање Пандуровићеве поезије”. По мишљењу приређивачице, оваквим избором прилога, од којих је први из 1940, а други из 2005. године, „прати се и развој критичке мисли о Сими Пандуровићу”.

*

Обимом невелико, песничком вредношћу и прекретничком поетичком улогом у развоју српског песништва стваралаштво Милана Ракића (1876–1938) *заслужило је* засебну књигу у Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности*. Такво уверење Уредништва едиције сад посебно потврђује пажљиво сачињен и исцрпан предговор Ђорђа Деспића, као и добро одабрани критички фрагменти из пера Војислава Ђурића, Зорана Гавриловића и Леона Којена.

Методолошки оријентисан на књижевноисторијски и хронолошки приступ Ракићевом песништву, Деспић доводи у питање безмало опште место у критичкој рецепцији, по којој је оно „резултат уједначене и јединствене инспирације”. Други важан Деспићев интерпретативни увид тиче се – до сада неуочених – Ракићевих поетичких и мотивских антиципација како неких међуратних авангардних струјања тако и појединих, посебно културно-идентитетских аспеката у песништву новијег времена (Попа, Павловић, Бећковић и Симовић). Приређивач (потврђен и као ваљан тумач савремене поезије и аутор двеју песничких књига) с подједнаким слухом и нервом сагледава Ракићеве песме љубавне, рефлексивне и патриотске инспирације, као и њихове танане узајамне преплетане. Његове концизне, али ефектне интерпретације појединих песама (попут постхумно објављене „Јасике”) срећно допуњују у засебном одељку књиге (*О Ракићу*) горепоменути критичари – први обиљем примера антологијских описа природе, други тезом и

илустрацијом преваге психолошког над филозофским карактером Ракићевог песимизма, а трећи минуциозним анализама песама којима је успостављен „нови ритмички канон српске поезије”.

Представљен збиркама из 1903. и 1912. године, као и тзв. „каснијим песамама”, Ракић ће нам се у овој књизи указати у свим својим тематским и артистичким облицима. Изостављена је, с разлогом, само једна песма – настала у дечачким годинама. Монографску целовитост књиге, уз студиозност приређивачевог предговора и откривалачку свежину интерпретативних налаза тројице поменутих критичара, употпуњује и *изабрана лијераишура* о песнику, с више од осамдесет релевантних одредница.

Сачињена у складу с пропозицијама едиције, књига *Милан Ракић* нуди широј читалачкој публици и научно-истраживачким посленицима веродостојно и умногоме откривалачко тумачење једног значајног књижевног опуса и његовог места у историји српског песништва.

*

Под редним бројем 140. објављен је избор из стваралаштва Станислава Кракова и Бранимира Ћосића, чиме се наша колекција, као ваљано решена укрштеница, приближава срећном завршетку. Приређивач је Валентина Хамовић, за чији предговор о првопоменутом аутору рецензент Миливој Ненин вели како није скоро читао „подстицајнији, информативнији и темељнији текст”. У овом уистину драгоценом штиву потанко је и убедљиво осветљено и вредновано дело значајног ствараоца, који је задуго био пребрисан са наше „књижевноисторијске мапе”. И Краковљева биографија, „достojна авантуристичког романа”, и „поетика ратне истине” у његовом делу, и толике (не)подударности у читању тог дела (при чему је консултовано неколико десетина рецепцијских одјека, као и понеки естетичко-поетички увид општијег карактера, какви су они Жоржа Батаја и Жана Бодријара), и, посебно, одрешита одбрана нашег писца од помодно-тенденциозних теза о наводном „поништавању видовданске етике” у његовом документарном и фикционалном ставу и говору – све је, дакле, у предговору насловљеном „Између живота и фикције” сагледано и казано на високо професионалан, одговоран и с кристалном прозирношћу артикулисан начин. Приређивачица је на крају дала реч и еснафској сабраћи, Предрагу Петровићу, Слађани Јаћимовић и Зорани Опачић, чији радови третирају кинематографску оптику и поетику *Крила*, тематску и експресивну особеност нашег писца у контексту српске авангардне путописне прозе, те типологизацију његовог новели-

стичког рада – а све, дакако, у функционалном дослуху са трима кључним деоницама књиге, с романом *Крила*, одломцима из путописа *Кроз Јужну Србију* и невеликим венцем за ову прилику изабраних приповедака.

*

Станислав Краков (1895–1968), крхак, а јуначан, често рањаван и више пута одликован, и слављен и жигосан, у два наврата дизао руку на себе, бегунац под туђим именом у алпском беспућу, умире у емиграцији, у Паризу, у високим годинама. Више од двапут кратковечнији, Бранимир Ћосић (1903–1934), такође, има драматичан животопис, с губитком оца у другој години, детињством и дечаштвом под аустроугарском окупацијом, неуспешним лечењем у санаторијумима Словеније и Швајцарске, те смрћу од туберкулозе, у Београду, у својој тридесет првој години. Да је познавање ауторовог живота, порекла и породичног окружја, као и његовог суделовања у јавном животу, услов и чинилац ваљаног тумачења његовог дела, показују, између осталог, и недавно објављене биографије Достојевског и Хандкеа. Ту је на добром путу и Валентина Хамовић – насупротив методолошким чистунцима који априорно елиминишу биографистику из домена књижевних изучавања. То јој, међутим, не смета да, уз све подударности у степену драматичности двају *живојиних* случајева, уочи битне поетичке разлике у два *сйваралачка* случаја, пре антиподна неголи сродна.

По подсећањима и виђењима наше приређивачице, Ћосићев професионални пут, обележен вредноћом, тако ретком у нашој средини, кренуо је двојако. Као критичар, домашио је врхунац знаменитом књигом *Десет њисаца – десет разговора*, која нам се указује као „ретка врста дијалога са писцима”, као творевина од које „нема старије књиге књижевних разговора у српској традицији, нити изазовније и значајније”. Ову општеприхваћену истину Валентина продубљује сопственим увидом:

Поетика разговора, наиме, након Ћосића, добија нови смисао и могућност да се развије као посебан жанр у коме се открива панорама читаве једне епохе, непосредно.

Као романсијер и приповедач пак Ћосић је објавио три романа и три књиге приповедака. У избору о коме је реч представљен је романом *Покошено њоље* и двома приповеткама. У предговору је наглашено како су Ћосићева дела „на пољу супротном од модернистичког – у себи обједињују и позноромантичарску и реалистичку

традицију”, уз напомену да је, за разлику од непосредних претходника, Светолика Ранковића и Милутина Ускоковића, Ћосић био „сав у знаку промена, стваралачког преиспитивања, тражења другог пута”. О томе посебно сведоче верзије, брисања и преиначавања током рада на *Покошеном њољу*, што све говори, како стоји у предговору, „о једном стваралачком замаху који је заиста имао за циљ да пружи широку епску слику послератног доба у Београду”. Ако у свему планираном и није успео, поготово у жељеном „прустовском идеалу протицања времена”, овај „самосвесни писац” нам је оставио значајно дело, које књижевни историчари жанровски и тематски рубрицирају као Bildungsroman, друштвени роман и београдски роман. Из низа нових опажања Валентине Хамовић, поменућемо макар оно да је „овде посреди, свакако, нова слика детета у српској књижевности с почетка двадесетог века”. У складу с нашим очекивањима, у књигу су уврштени и одломци из критичких текстова Елија Финција и Јована Деретића, као и мање познати, а драгоцени увиди Иванке Разић Удовички у *Књију рата* Бранимира Ћосића, од којих издвајамо онај по коме овај писац

није долазио у ред уметника који верују у веће могућности исказивања у мањим формама. Он чак изричито и пише да је „роман на првом месту акција” и да се у њему „тражи *сложеност живој*”, а да је приповетка тек „атмосфера”, један део живота, један „његов трептај”.

*

Певач Бошка Петровића, *Лајковачка њуја* Радована Белог Марковића и *Судбине* Мирослава Поповића, романи које је мимоишла НИИ-ова награда, несумњиво заслужују место у средњошколској лектури, макар оној необавезној. Таква би им сатисфакција била праведнија и делотворнија од сваке накнадне „јубиларне варке” (реч је Андрићева), каква је, рецимо, споменик Беломе на Повлену, откривен недавно уз десетерачку попевку „Шта се бјели у гори зеленој”.

Овај пут је реч о *Судбинама*. Књига је објављена 1984, а писац променио светом 1985, у 59. години живота, тако да му је „остало непуних осам месеци живота у статусу уваженог, а дуго непрепознатог српског писца” (Љ. Јеремић). Ако притом знамо да је, заједно са сестром и братом, ухапшен 1949. због наводне подршке резолуцији Информбироа и осуђен на десет година затвора и провео седам година на робији у Старој Градишки, Светом Гргуру, Голом отоку, Угљану и Билећи, онда бива несумњиво да је Мирослав

Поповић један од најстрадалнијих писаца свеколике српске књижевности. Утолико више чуди и задивљује чињеница да је, како запажа Драгослав Михаиловић, „мало у књижевности књига у којима живи толико добрих људи као у Поповићевим *Судбинама*”.

Приређивач и тумач Поповићевог дела Марко Недић, припомогнут критичким прилозима поменутог Јеремића и Михаиловића, те и Светлане Стипчевић, у свој избор укључује и три приповетке с „мирнодопском” тематиком и два документарно-аутобиографска голооточка фрагмента. Средишње место, дакако, и у књизи и у Недићевој темељној интерпретацији припада *Судбинама*. Кључна реч те интерпретације, као и оне Јеремићеве, јесте *сложеност* – јер управо таква је и тематска основа романа, „живот национално мешовитих заједница у једном мирном војвођанском граду у годинама пред Други светски рат и у много драматичнијим околностима током окупације”, и његова мозаичка композиција, и његови ликови, према којима се аутор, „следећи своју мисао о иницијалној штети сваке искључивости”, не поставља као арбитар. Недићево и тематско-значењско и формално-стилско и поетичко виђење Поповићевог дела могло би се сажети у ову реченицу из његовог предговора:

Поетски, меланхоличан, хуман, толерантан и сверазумевајући доживљај стварности и људских поступака у њој обележава његов роман од почетка до краја.

Застајући, на тренутак, на поетском моменту *Судбина*, и Љубиша Јеремић је навео неколико примера „лирске носивости” описа у овом роману. Додаћемо, са своје стране, и детаљ из голооточког фрагмента „Линч”, где Поповић, иначе несклон неологизмима, кује реч *велечудо*. Рекли бисмо, на крају овог извештаја, да су и живот и дело Мирослава Поповића једно истински потресно и поштовања вредно *велечудо*.